

Ninas resa

Av de omkring 400 000 polska judar som föstes samman i Warszawas getto 1940 överlevde endast ett hundratal. Två av dem var Nina Rajmic och hennes bror Rudek. Nu har Ninas dotter Lena Einhorn gjort en film om deras öde; *Ninas resa*. En film som blandar äldre journalfilmer med nyinspelade fiktiva scener och en intervju med Nina Einhorn. Ett djupt fascinerande människoöde ur Europas mörka 1900-tal som ställer frågor om människans inneboende godhet och om vad vi kan lära av historien.

Rekommenderad från 8

En filmhandledning av
SVENSKA FILMINSTITUTET

Handling

Filmen berättar historien om den judiska kvinnan Nina Einhorn som överlevde gettoto i Warszawa och Förintelsen. På flera berättelsenivåer möter vi Nina och hennes familj. Via intervjuer möter vi den äldre Nina som berättare mellan olika spelfilmsscener som gestaltar vad som hände åren 1937 fram till krigets slut. Dessa varvas i sin tur med inslag av autentiska journalfilmer fotograferade av nazisterna under kriget, vilket bidrar till filmens dokumentära karaktär.

Det börjar med att Nina och hennes mamma Fanja Rajmic reser till Amerika för att besöka mammans släkt i Philadelphia. I några korta scener gestaltas Ninas trygga och lyckliga barndom i kontrast till vad som komma skall. Nina läser ett

brev från fadern som berättar om tyskarnas vilja att bilda ett "Grossdeutsches Reich". De österrikiska gränserna har redan rasat och Nina och mamman är medvetna om situationens allvar. Ändå bestämmer de sig för att åka tillbaka till Polen, till familjen. Året är 1938. Men efter det tyska överfallet på Polen 1 september 1939, bara några dagar innan Jom Kippur, den judiska Försoningsfesten, flyr Ninas familj från hemstaden Łódź som tyskarna döpte om till Litzmannstadt, till som de hoppas, en större trygghet i huvudstaden Warszawa. Efter tyskarnas ockupation av Polen dröjer det fram till 1940 innan gettoto med sina höga murar börjar byggas. Snart lever cirka 400 000 människor på gettots lilla yta dit även Nina och hennes mamma, pappa och elva år äldre bror Rudek tvingas flytta. I total isolering från omvärlden lever familjen förhållandevis gott, mycket tack vare den handel med smycken de livnär sig på och även i kraft av att Rudek arbetar som judisk polis, naturligtvis under tysk överhet. Familjens trånga tillvaro blir ännu trängre när pappans släktingar en dag dyker upp och ber om tillflykt. Nu bor över 10 personer i den lilla lägenheten men glädjen i att ha varandra nära, är större än besväret av trängseln.

Även om rädslan för tyskarnas nyckfulla mått och steg genomsyrar vardagen, försöker Ninas familj upprätthålla ett så " normalt " liv som möjligt. Det pågår olika kulturella aktiviteter i gettoto och Nina får möjlighet att fortsätta sina studier. Brodern Rudeks roll som polis ger också en viss handlingsfrihet. Och nyårsfesten med dans och musik skapar en nästan levnadsglad stämning bland ungdomarna.

Sommaren 1942 blir situationen drastiskt sämre, bristen på mat leder till att de mindre lyckligt lottade dör avsvält på gatorna. Sjukdomar sprids i den smuts och misär som råder. Och snart börjar tyskarna tömma gettoto och skicka invånarna till "arbetsläger" österut, vilket var liktydigt med en dödsdom. När Rudek själv tvingas delta i polisernas och soldaternas våldsamma hantering av judar som skall deporteras, orkar han inte mer utan slutar som polis.

Därmed försämras familjens "skydd" men Ninas mamma och Nina har tur; ett arbete på syfabriken "Schulz" säkrar för några månader deras fortsatta existens. Men vecka efter vecka förs allt fler judiska arbetare bort från fabriken och rädslan för att sändas iväg är stor. Hundratusentals människor har förts "österut" – en synonym för deportering till "arbetsläger" och "koncentrationsläger". Av gettots ursprungliga 400 000 människor återstår bara 10 %. En man som lyckats fly från ett arbetsläger berättar om "Treblinka", "gaskammare" och "massmord" – men ingen vill tro honom. Händelsernas obegriplighet är för stor.

Våren 1943 inleds den slutliga tömningen av gettoto. I en razzia i syfabriken fångas mamman och Nina in. Men vid "Umschlagsplatsen" lyckas Nina och mamman dock komma undan själva deporteringen.

Nu tvingas Nina och föräldrarna gömma sig. Med broderns

hjälp smugglas Nina ut ur gettot till den "ariska" delen av Warszawa. Medan Nina får tillflykt hos fru Pola, blir Ninas pappa deporterad och gettot i Warszawa skjuts sönder och samman samt bränns ner till grunden under den sista heroiska motståndskampen. Även Ninas bror och mamma klarar sig över gränsen, till den ariska delen, men mamman dör senare. Nina och Rudek flyr vidare till en liten by vid den tyska gränsen.

När tyskarna slutligen besegras av de allierade och Polen återfår sin frihet är andra världskriget över. Nina konstaterar att inga vänner och ingen i familjen utom Rudek har överlevt. Av de dryga 400 000 människor som bodde i gettot klarade sig bara några hundra. Nina och brodern är två av de få som fick chansen till ett nytt liv.

När kriget slutar är Nina 20 år gammal. I Polen blir omöjligt att bo på de pogromer som äger rum 1946. Hon kommer till Sverige och börjar studera medicin och blir en framgångsrik läkare. I filmens slutbilder får vi via stillbilder se hur Nina träffar Jerzy Einhorn, som hon senare gifter sig med och bildar familj. År 2002 dör Nina i bröstcancer. Ninas dotter Lena har tillägnat sin film åt mamman.

Vittnesmål

Ninas resa är en film baserad på romanen med samma namn, skriven av Lena Einhorn. Filmen, liksom boken, är en skildring av en ung judisk kvinna som växer upp under andra världskriget i Polen. Medan de flesta av hennes judiska vänner inte överlever Warszawas getto har Nina tur. Hon lyckas – ibland mirakulöst – undgå att bli deporterad till dödslägren, mycket tack vare en envis kamp med att aldrig tappa hoppet och hålla modet uppe.

Filmen är ett bra exempel på hur den här typen av berättelser med överlevandes vittnesmål kring Förntelsen ofta ser ut med en blandning av avsnitt med intervjuer, journalfilmer från tiden samt nyinspelade fiktiva scener där berättelsen går från det idylliska mot det fruktansvärda. Styrkan ligger bland annat i beskrivningen av de olika faserna i Förntelsen, alla mycket tydligt åskådliggjorda i filmen: Identifieringen, Avhumaniseringen, Selektionen, Deporteringen och slutligen Förntelsen av människor av judisk börd.

Att i olika former skildra de överlevandes vittnesmål på film är ett vedertaget sätt att bevara och hålla minnet av Förntelsen levande. Den amerikanske regissören Steven Spielbergs projekt "Shoa Foundation" går ut på att samla och videofilma Förntelsens överlevande och är mer av ett museum än pedagogiskt företag. Det gäller att samla så många vittnesmål som möjligt – kanske i syfte att skapa en balanserande motvikt till det monstruöst enorma i Förntelsen, ett slags hommage om man så vill. Vi kommer aldrig att glömma er!

Även på Forum för Levande historia i Stockholm har man samlat ett 100-tal inspelade vittnesmål där lejonparten utgörs av överlevande men också förövare (tyska soldater), motståndsmän och sjukvårdspersonal vid de "vita bussarna" som Folke Bernadotte organiserade.

Hur ska man se på värdet av dessa vittnesmål?

Projektledaren Johanna Berg på Forum för Levande historia i Stockholm:

– Det viktigaste med den här typen av filmer är att de, liksom andra vittnesskildringar, gör subjekt av människor som

under kriget behandlades som objekt. Ett slags humanistiskt rop: tänk på vad det hade kunnat bli av alla dessa människor som så tragiskt mördades!

Idag finns cirka 10–15 stycken överlevande kvar i livet i Sverige, de flesta knutna till Föreningen Förntelsens Överlevande. Några reser ut i skolor och berättar för elever om sina liv.

– Sen är det skolans ansvar, fortsätter Johanna Berg, att skapa ett meningsfullt sammanhang runtomkring besöket. Att lärarnas för- och efterarbete fångar upp vittnenas berättelser och ger utrymme för perspektiv och eftertanke.

- Är det bara genom att knyta an till ett personligt öde som vi kan känna engagemang för, och få perspektiv på, Förntelsens grymhet? Gäller det även andra katastrofplatser?

- Fundera över varför Lena Einhorn gjorde en film om sin mammas överlevnadshistoria. Vad tror ni är Lenas budskap? Hur framställs Nina i filmen? Vad kan vi lära av andras vittnesmål? Vilket är filmens budskap förutom att skildra ett säreget och omskakande öde ur Europas nutidshistoria?

- En människas liv är ett stycke historia i sig, särskilt om hon är en av de ytterst få som överlevt gettot i Warszawa, men vad får vi veta om hur fascismen växer fram? Vad får vi veta om hur intoleransen gröper ur samhällskroppen? Svarar Ninas resa på några av dessa frågor?

- Förntelsen tillhör de mörkare passagerna i Europas historia. Även det 30-åriga kriget på sin tid rymde ett gränslöst lidande för miljoner människor, vilket vi sällan talar om idag. Kommer vi en dag att sluta minnas Förntelsen?

Att skildra Förntelsen

Många filmer har hittills gjorts om Förntelsen och det nazistiska Tyskland. Tonvikten och perspektiven har varierat. Medan man exempelvis i *Schindler's List* fokuserade på hjältefiguren Oscar Schindler är *Ninas resa* en film om en enkel kvinnas överlevnad under den tyska ockupationen av Polen. Massmorden antyds bara i några scener där människor deporteras till "arbetsläger i öst", naziregimens omskrivning för förntelselägren. Auschwitz, Chelmno, Sobibor men framförallt Treblinka är förntelseläger dit invånarna i gettot deporterades. Ytterst få kom levande därifrån. Vi kan bara ana vad som kommer att hända dem, men vi får aldrig se Förntelsen, vilket också ytterst få tyskar någonsin kom i beröring med. Istället får vi följa Nina som tillsammans med sin familj gör allt för att överleva helvetet i Warszawas getto. Genom en serie lyckliga omständigheter lyckas Nina undkomma döden. När människor i hennes omgivning deporteras, hamnar hon med sin mor på en fabrik där de arbetar med att laga trasiga tyska vinteruniformer. Tack vare sin bror får hon tillflykt hos en hjälpsam kvinna där hon kan gömma sig undan nazisterna. Och sin begåvning i skolan tar hon senare i livet vara på genom att läsa till läkare. Nina träffar sedan en man som hon tillsammans bildar familj med. Trots de svåra upplevelserna i sin ungdomstid lyckas Nina med konsten att se positivt på livet och människorna.

- Alla skildringar av ondska konfronterar oss med frågan om

vad det innebär att vara människa. Är vi av naturen goda eller onda?

- Tror ni att det är viktigt för oss människor att befatta oss med det förflutna? Diskutera om "att minnas" är viktigt för den egna identiteten och om det kollektiva minnet är viktigt för det enskilda minnet.
- "Att lära av historien" är en dygd och ett begrepp med positiv klang. Men är människan förmögen att lära av historien? Finns det några goda exempel? Är inte istället varje ny situation unik?
- *Ninas resa* rymmer också de tankar och minnen som Nina Einhorn har på äldre dagar. När vi berättar använder vi ord, men ord kring så fasansfulla händelser som under Förintelsen riskerar att tappa i betydelse. Orden räcker liksom inte riktigt till. Kan vi någonsin förstå? Ändå måste vi försöka närma oss en förståelse. Vad innebär det att säga: vi hungerade, vi svalt, vi svalt så huden skar in i revbenen? Eller säger en bild mer än tusen ord?

Civilkurage

Visserligen handlar historien om nazismens framväxt mycket om den djävulska, in i minsta detalj planerade ondska som Hitler och hans ministrar iscensatte. Men det handlar också om att många i dåtidens Tyskland valde att vända bort blicken, att inte se och höra eftersom det kunde kosta dem livet. Det är naturligtvis lätt – och kanske inte heller särskilt meningsfullt – att sitta i trygga Sverige och klandra den tyska befolkningen för deras brist på civilkurage under nazismens framväxt. Betydligt intressantare är att söka sätta sig in i hur det var med angiveri och brutala polismetoder där hotet om att mördas om man sa sitt hjärtas mening var överhängande. Frågan ställer sig naturligt: Hur skulle jag själv ha gjort?

Allt skedde också så smygande; minns scenen i början av filmen när familjen Rajmic skämtsamt talar om den "lille korpralen" Hitler; han försvinner nog snabbt från den politiska scenen. Tänk även på scenen mot slutet när Nina gömmer sig hos kvinnan och iklär sig rollen av hennes släkting och hon tvingas lyssna på kaffegästens utläggning om judarnas mindervärdighet. (Hela denna process framställs betydligt mer fascinerande och detaljrikt i boken.)

- Hur reagerar eleverna när de ser exempelvis hur någon mobbas, när det kostar på att säga ifrån och vara medmänniska?

Objektivitet

Dokumentära filmer kan, till skillnad mot spelfilmer, uppfattas som att de skildrar en objektiv verklighet i bemärkelsen "sann". I synnerhet gamla fotografier och filmavsnitt förmedlar känslan av något genuint och sant som inte kan ifrågasättas, suggestionen är så stark. Vad man lätt glömmer är att även den person som en gång höll i kameran har haft ett syfte eller ett budskap med sina bildval. Därför måste vi alltid förhålla oss kritiska när vi ser och bedömer även en dokumentärfilm. Vilka motiv har filmaren? Vad är det han eller hon vill visa med bilderna? Vad tar filmaren ställning till? Vilka bilder har valts bort och varför? Vilka moraliska värderingar gömmer sig bakom bilderna i filmen?

Samma vaksamhet gäller förstas filmer från andra världskriget, som närmast uteslutande gjordes i propagandas syfte eller för att manipulera. Vad är det bilderna egentligen vill visa oss? I filmen *Ninas resa* får vi se flera dokumentära bilder ifrån Warszawas getto. Syftet är förstas att höja känslan av autenticitet.

- Diskutera kring de olika berättelsenivåer (intervju, iscensättning, dokumentärt material) filmen rymmer och hur de samspelar.
- Diskutera över objektiviteten i dokumentära filmer. Varför måste vi alltid förhålla oss kritiska till allt filmmaterial oavsett om det är spel- eller dokumentärfilm?
- Hur bedömer ni det dokumentära materialet? Fundera över slutscenen med fotografier från nutid, vad berättar de? Finns det fler scener där vi kan spåra bakomliggande avsikter?

Läs vidare

Ninas resa av Lena Einhorn, Bokförlaget Prisma 2005.

Samma berättelse men där alla de små besluten ges ett hisnande perspektiv mot den avgrund som snart skulle öppna sig. Innehåller förstas många intressanta detaljer som inte filmen får med.

Produktionsuppgifter

Sverige 2005

Producent: Kaska Krosny

Manus & regi: Lena Einhorn

Foto: Dan Myhrman

Scenografi: Katarzyna Boczek

Musik: Sasza Maksimov, Pawel Derentowicz

I rollerna

Berättaren – Nina Einhorn

Nina – Agnieszka Grochowska

Fanny – Maria Chwalibóg

Rudek – Pawel Iwanicki

Ninas far Arthur – Andrzej Brzeski

Tekniska uppgifter

Längd: 120 minuter

Ljud: Dolby

Format: Vidfilm

Censur: Från 11 år

Svensk premiär: 4 november 2005

Distribution

Svensk Filmindustri, 127 83 Stockholm Tel 08-680 35 00, fax 08-680 37 04